

Роль етики у професійній діяльності фахівця

Штома Л. Н.

ст. наук. співробітник відділу педагогічної естетики і етики, зав. бібліотеки Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих НАПН України

Здатність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів, тактовність, стиль поведінки, етикет є одним із стратегічних завдань, як зазначено у законі України "Про освіту", "Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті", формування інтелектуального та культурного потенціалу держави. Значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності пов'язано з прагненням постійно вдосконалювати норми поведінки згідно з суспільними відносинами, що постійно змінюються. Тому важливою складовою підготовки сучасного фахівця стає знання нормативної та професійної етики, що регламентує поведінку людей у навчальних закладах на службі, у громадських місцях, на різного роду офіційних заходах - прийомах, церемоніях, переговорах. Відтак, завдання етики в сучасному суспільстві полягає в адаптації людини протягом її життя до швидких і кардинальних змін цивілізації, що виражається у трьох напрямках: звільнити свідомість від зайвих пережитків і непотрібних обмежень; виокремити, обґрунтувати і закріпити моральні цінності, необхідні для нормального існування і розвитку людства; створити шляхи впровадження в життя зазначених вище цінностей.

Слово "етика" виникло в Давній Греції і в різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місце перебування, спільне житло, потім - звичай, темперамент, характер, стиль мислення. Пізніше етику почали розглядати як науку, що вивчає мораль, досліджує закономірності та принципи її виникнення, розвитку і функціонування, роль і призначення у житті окремої особистості та суспільства. Метою етики є раціональне обґрунтування моралі та виявлення її природи, сутності, місця і значення у розвитку людини і суспільства. Етика як наука виникла і розвивалася у межах філософії і розглядалася як практична філософія, або моральна філософія. Засновником етики вважається давньогрецький філософ Сократ. Найбільш відомими дослідниками проблем етики в історії людства були Платон, Аристотель, Сенека, Марк Аврелій, Августин Блаженний, Б. Спіноза, І. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Швейцер. Етикою займалися всі великі вітчизняні

мислителі: св. Тихон Задонський, св. Феофан Затворник, В.С. Соловйов, Н.А. Бердяев. Структура етики як науки включає шість змістових блоків: емпірична етика, загальна теорія моралі, нормативна етика, педагогічна етика, професійна етика, історія етичної думки. Можна говорити про "етику вченого" або "медичну етику", маючи на увазі певні принципи поведінки вченого, лікаря або засуджувати ті чи інші вчинки за "неетичність".

Виникнення професійної етики пов'язано з поділом суспільної праці і виникненням різноманітних професій. Професійною етикою в загальному називають кодекси поведінки, що забезпечують моральний характер тих взаємин між людьми, що впливають з їх професійної діяльності. Її особливістю є тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної групи і нерозривна єдність із загальною теорією моралі. Створення перших професійно-етичних кодексів відноситься до періоду ремісничого поділу праці в умовах становлення середньовічних цехів у XI-XII столітті. Саме тоді вперше констатують наявність у цехових статутах ряду моральних вимог стосовно професії, характеру праці, співучасникам по праці. Однак ряд професій, що мають життєво важливе значення для всіх членів суспільства, а разом з тим такі професійно-етичні кодекси, як "Клятва Гіппократа", моральні встановлення жерців, що виконували судові функції, відомі набагато раніше.

Професійна етика, що виникла як прояв повсякденної моральної свідомості, потім уже розвивалася на основі узагальненої практики поведінки представників кожної професійної групи. Повсякденний досвід, необхідність у регулюванні взаємин людей тієї чи іншої професії приводили до усвідомлення й оформлення визначених вимог професійної етики. Ці узагальнення містилися як у писаних, так і в неписаних кодексах поведінки, а також і в формі теоретичних висновків, що свідчить про перехід від повсякденної до теоретичної свідомості у сфері професійної моралі. Норми професійної

моралі не відразу стають загальноновизнаними, велику роль у становленні і засвоєнні норм професійної етики відіграє суспільна думка. Взаємозв'язок професійної етики і суспільної свідомості існує й у формі традицій.

Різні види професійної етики мають свої традиції, що свідчить про наявність наступності основних етичних норм, вироблених представниками тієї чи іншої професії протягом сторіч. Кожному роду людської діяльності (наукової, педагогічної, художньої тощо) відповідають визначені види професійної етики - це ті специфічні особливості професійної діяльності, що спрямовані безпосередньо на людину в тих чи інших умовах її життя і діяльності в суспільстві. Вивчення видів професійної етики показує

різноманітність моральних відносин, тому що для кожної професії особливого значення набувають ті чи інші специфічні моральні норми, під якими розуміють певні правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів.

Основними видами професійної етики є: лікарська, педагогічна, етика вченого, актора, художника, підприємця, інженера та ін. Кожен з цих видів визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги у сфері моралі. Так, наприклад, етика вченого припускає насамперед такі моральні якості, як наукову сумлінність, особисту чесність, патріотизм. Судова етика вимагає чесності, справедливості, відвертості, гуманізму, вірності закону. Професійна етика в умовах військової служби вимагає чіткого виконання службового обов'язку, мужності, дисциплінованості, відданості Батьківщині.

Педагогічна етика розглядає сутність основних категорій педагогічної моралі і моральних цінностей, до яких можна віднести систему уявлень про добро і зло, справедливість і честь, що виступають своєрідною оцінкою характеру життєвих явищ, моральних чеснот і вчинків людей. До педагогічної діяльності застосовуються всі основні моральні поняття, однак окремі поняття відображають такі риси педагогічних поглядів, діяльності і відносин, що виділяють педагогічну етику у відносно самостійний розділ науки. Серед цих категорій - професійна педагогічна справедливість, честь і авторитет. Справедливість характеризує відповідність між гідністю людей, їх суспільним визнанням, правами й обов'язками. Педагогічна справедливість має специфічні риси, становлячи своєрідне мірило об'єктивності вчителя, рівня його моральної вихованості (доброти, принциповості, людяності), що виявляється в його оцінках вчинків учнів, їх ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності. «Професійна честь» у педагогіці - це поняття, що виражає не тільки усвідомлення вчителем своєї значимості, але й суспільне визнання та повагу до його моральних заслуг і якостей. Честь педагога - суспільна оцінка його реальних професійних достоїнств, що виявляються в процесі виконання ним професійного обов'язку. Якщо порушуються вимоги у поведінці та міжособистісних відносинах, пропонованих суспільством відповідно до ідеалу педагога, то таким чином демонструється зневага до професійної честі. Педагогічний авторитет учителя - це його моральний статус у колективі учнів і колег, своєрідна форма дисципліни, за допомогою якої авторитетний і шанований учитель регулює поведінку вихованців, впливає на їх переконання. Педагогічний авторитет залежить від попередньої морально-етичної і психолого-

педагогічної підготовки вчителя та визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, ставленням до роботи.

Елементи педагогічної етики з'явилися разом з виникненням педагогічної діяльності як особливої суспільної функції. Перші висловлювання з питань педагогічної етики пов'язані з Античною Грецією. Наприклад, Демокріт говорив про необхідність погоджувати виховання з природою дитини, використання дитячої допитливості як основи навчання; перевагу засобів переконання над засобами примусу; Платон сповідував ідею про необхідність підпорядкування дітей волі вихователя і постійного контролю за ними, високої оцінки слухняності і використання методів покарання при непокорі; Арістотель вважав виховання справою державної важливості; але тільки Квінтіліан уперше поставив питання педагогіки на професійному рівні - його рекомендації становили узагальнення педагогічного досвіду, застерігали вчителя від використання примусу, апелювали до здорового глузду і зацікавленості дитини в процесі навчання та його результатів.

У середні віки суспільство мало уваги звертало на питання педагогічної етики через домінування релігії в вирішенні проблем навчання та виховання. В епоху Відродження ідеї педагогічної етики одержали свій новий розвиток - у працях Монтеня (увага на особистісні якості наставника, враховування щиросердечних схильностей дитини, не вимагати беззаперечного прийняття ідей учителя учнем), Я.А.Коменського (акцент на доброзичливому ставленні педагога до тих, кого навчають, критика формально-показового виконання вчительських обов'язків), Дж. Локка (приділяв увагу моральним стосункам між вихователем і вихованцем, виступав проти примусу і покарань, вважав значимим приклад учителя). Представники французької освіти трактували завдання морального виховання; формулювали вимоги до морального кредо вчителя і висували свої етичні концепції, вважаючи рушійною силою прогресу освіту, науку і розум. Як вважав Ж.-Ж.Руссо, вчитель повинен бути позбавлений людських пороків і в моральному відношенні стояти вище суспільства. І.Г. Песталоцці наголошував, що щирий педагог повинен уміти в кожній дитині знайти і розвинути позитивні особистісні якості, пропагував ідеї трудового і морального виховання. Німецькі просвітителі більш глибоко конкретизували вимоги до вчителя і критикували ізольоване від суспільства виховання.

Значний внесок у розробку теоретичних і практичних питань педагогічної моралі, вивчення рівня моральної свідомості вчителя, пошук шляхів удосконалення моральних відносин у педагогічному колективі вніс своїми працями та практичною діяльністю В.О.Сухомлинський, який

неодноразово підкреслював, що навчання - це насамперед живі людські стосунки між педагогом і дітьми. В основі професійної діяльності вчителя, вважав він, лежить навчально-педагогічне спілкування з учнями, їх батьками, колегами і адміністрацією школи, які разом з ним виконують функцію навчання і виховання, і саме специфіка стосунків розкриває систему вимог педагогічної етики і повніше показує її особливості.

Отже, педагогічна етика з часом стала самостійним розділом етичної науки, що вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, зміст принципів і етичних категорій. Важливим завданням є також вивчення характеру діяльності вчителя і моральних стосунків у професійному середовищі, розробка основ педагогічного етикету, під яким розуміють сукупність специфічних правил спілкування, манери поведінки людей, що професійно займаються навчанням і вихованням. Вивчення педагогічної етики дає матеріал, необхідний для аналізу педагогічного процесу як системи моральних відносин між його учасниками.

|

Це - дуже вагома й важлива частина загальнолюдської культури і моралі, що створювалась протягом багатьох століть всіма народами відповідно до їх уявлень про добро, справедливість, людяність - в галузі моральної культури; про красу, порядок, благоустрій, побутову доцільність - в галузі матеріальної культури, що є складовою професійної компетентності сучасного фахівця.

Практична діяльність людей не завжди відповідає нормам професійної етики, що викликано складністю і протиріччями у світі, тому одне з важливих завдань визначеної науки полягає у вивченні стану моральної свідомості суспільства загалом, з'ясування ціннісних орієнтацій мотиваційної сфери особистості, ціннісних орієнтацій, моральної вихованості, характеру колективних взаємин. Професійна етика суспільства не може становити абсолютну істину в поведінці людей, тому кожне покоління повинне вирішувати самостійно, а нові розробки повинні спиратися на моральний запас, створений попередніми поколіннями. В наш час зростає значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності, що пов'язано з прагненням постійно удосконалювати професійні норми відповідно до суспільних відносин, що постійно змінюються. Таким чином, важливим завданням етики є підвищення рівня морально-педагогічної підготовки фахівця, озброєння його знаннями, завдяки яким можуть бути більш ефективно подолані протиріччя у його професійній діяльності.

Література

1. Маланюк Ю.Л. Педагогічний такт - ознака майстерності вчителя/ Ю. Л. Маланюк // Поч.шк. – 1980. – №10. – С.74-79.
2. Пінчук Т.Д. Етика взаємин вчителів і учнів / Т. Д. Пінчук. – К.: Знання, 1978. – 45 с.
3. Синиця І.Е. Педагогічний такт і майстерність вчителя / І. Е. Синиця. – К.: Педагогіка, 1983. –248 с.
4. Хоружа Л. Етична компетентність вчителя як основа реалізації гуманістичної освіти / Людмила Хоружа // Шлях освіти. – 2003. – №3. – С.27 – 33
5. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя/ Чернокозов И.И. – К.: Рад. шк., 1988. – 224 с.
6. Словарь по этике / под ред. А.А.Гусейнова и И.С.Кона. – изд. 6-е. - М.: Политиздат, 1989. – 431 с.
7. Этика : энциклопедический словарь / под ред. Р.Г.Апресяна, А.А.Гусейнова. – М.: Этика, 2002. – 417 с.
- 8.

МОРАЛЬНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ

Штома Л. Н.

**ст. наук. співробітник відділу педагогічної етики і
естетики, зав. бібліотеки Ін-ту пед. освіти і освіти
дорослих НАПН України**

Однією з провідних тем морально-філософської рефлексії в історії етики загалом і в педагогічній етиці зокрема є питання морального самовдосконалення. Вона набуває неабиякого значення, оскільки сам процес навчання, насамперед, як здобування нових знань, умінь до певної міри є розвитком, самовдосконаленням розумових, вольових, емоційно-почуттєвих, фізичних здібностей учня, студента. Але за всієї складності і значимості процесу пізнання нового не менш важливою для всього освітнього процесу є необхідність усвідомлення культуротворчої, гуманізуючої ролі й потреби морального самовдосконалення як учня, так і вчителя у навчальному процесі. Це один із тих основоположних елементів, які покладені в основу практично всіх навчально-освітніх, виховних методик, систем морально-філософського пізнання й освоєння світу в людській культурі. Така своєрідність створює проблемне звучання означеної теми в усі часи.

Значимість її пропагування й потреба актуалізації обумовлюються ще й складностями розвитку глобальної культури сучасного людства, відсутністю чітких морально-ціннісних орієнтирів суспільного розвитку незалежної України, непростими тенденціями перехідного періоду, які переживає вся система української освіти і школа зокрема.

Підсилює актуальність цієї тематики і той факт, що в рамках педагогічної етики та її історії проблема морального самовдосконалення не виокремлювалась і не розглядалась як предмет окремого наукового дослідження.

В етиці це питання досліджувалося здавна і має свою значну історію. В більшості філософських систем відомих мислителів, що певним чином торкалися моральної проблематики присутня й означена тема. Її поява і розвиток пов'язані з морально-філософськими поглядами Сократа, Платона, Арістотеля, Сенеки, Марка Аврелія, Августина Блаженного, Фоми Аквінського, Іоанна Златоуста, жанром «повчань» в культурі Київської Русі у

Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, митрополита Іларіона, етичними концепціями діячів культури Відродження, Нового часу, Просвітництва, етико-педагогічними теоріями XIX- XX століття вітчизняної та західної етики, філософії та педагогіки.

На рівні наукового вивчення проблеми морального самовдосконалення у радянській та російській етиці знаходимо Ґрунтовні дослідження засад моральної досконалості в роботах Р. Г. Апресяна, В.П. Бакштановського, А.А. Гусейнова, О. Г. Дробницького, В. Татаркевича. Серед імен вітчизняних науковців, які приділяли увагу цій проблемі, варто назвати праці Т. Г. Аболіної, О.І. Левицької, В. А. Малахова, В.Г.Нападистої.

За таких умов доречно говорити про потребу постановки і постулювання необхідності актуалізації, розробки й певних варіантів вирішення проблеми морального самовдосконалення в межах педагогічної етики.

Тому метою цієї статті є постановка самої необхідності наукового вивчення проблеми морального самовдосконалення в межах педагогічної етики.

Для такого розгляду, насамперед, потрібно виявити теоретичну базу такого вивчення, смислове навантаження, роль і значення самого питання в етичній, морально-філософській традиціях та розглянути хоча б одну (межі статті більше не дозволяють) з історично перших форм інтерпретації проблеми морального самовдосконалення в історії педагогічної етики, а саме сократівську, яка значною мірою визначила подальшу перспективу розвитку проблеми.

Отже, для реалізації визначеної мети варто, насамперед, з'ясувати:

- теоретичні засади й джерела вивчення проблеми морального самовдосконалення в історії педагогічної етики;
- зміст морально-філософського, етичного та релігійного тлумачення проблеми морального самовдосконалення;
- специфіку сократівського підходу до вирішення проблеми морального самовдосконалення як однієї з визначальних у моральній сфері;

Для етичного аналізу вирішення питання про моральну досконалість, пов'язане з виявленням витоків цієї проблеми в контексті становлення традицій морального вдосконалення, вписаних у загальний розвиток духовної сфери культури.

Моральна рефлексія з найдавніших часів у людській культурі відслідковує ці процеси через вивчення різних морально-філософських доктрин, які намагалися, виходячи з місця й ролі моралі в системі духовної культури соціуму, обґрунтувати абсолютність моральної сфери. Тому

говорячи про проблему морального самовдосконалення в педагогічній етиці, варто зважати й виходити з історії самої етики та її теоретичних здобутків стосовно цієї проблеми, які й будуть виступати основоположними засадами і джерелами такого дослідження.

Проблема морального самовдосконалення має безпосередню дотичність до процесів морального виховання, самовиховання і розвитку, відіграючи визначальну роль у ході становлення особистості. Значною мірою ці процеси зазнають впливу існуючих в суспільстві моральних цінностей, визначаються практикою моральної діяльності, ціннісними орієнтаціями самого індивіда, визнанням ним потреби активного морально-духовного життя. На необхідності його постійного культивування наголошують більшість морально-філософських, релігійних традицій в культурі людства. Для різноманітних культурних систем, за різних часів і умов існування, спільним залишається універсальна значимість механізмів моральної регуляції і виховання особи, що забезпечують функціонування і підтримання традицій існуючої в суспільстві моралі та й всього соціального організму (як утворення, що засновується, насамперед, на моральних засадах спільності).

Особливий вплив на спрямування й визнання цінності ідеалів універсального, абсолютного в духовному, в тому числі, й моральному житті людини, відіграла релігія. Насамперед, світові релігії, подолавши цілісність міфологічного буття, кардинально розмежували сферу ідеального й матерії. Хоча людина і в цій картині світу знайшла своєрідні форми єдності: первинно, з верховним началом, що задає певний світопорядок, якому підкоряється й доля індивіда, з конфесійною общиною через спільність релігійного життя, яке накладає свій відбиток і на соціальних відносинах та існуванні суспільства. Але буття в лоні світових релігій наскрізно пронизане згадуваним уже протистоянням між земним і вищим світами. "Саме напруженість між мирським і трансцендентними порядками, отримавши відповідний інституційний вираз, породила новий тип соціальної й цивілізаційної динаміки в історії людства" [1, с. 246].

Відповідно до становлення духовних основ сакрального віровчення, оформлюються й суто світські сфери: мораль, світоглядна картина, правління та відносини між державою й релігією і т. ін. За своїм змістом вони секулярні, але релігійна установка все одно, впливає на них в інваріантних формах, наприклад, пропонуючи власне пояснення світу, відстоюючи авторитетність і цінність відповідних нормативних систем і програм життя й удосконалення людини. На останнє звертається особлива увага, оскільки могутня у своїй основі ідея визначеності людського життя божественною волею справджується й виявляє свій сутнісний зміст тільки у зв'язку із

духовною спрямованістю індивіда до вищого начала, надихаючи таким чином віруючих на реалізацію поставлених релігією завдань. Відхід чи ігнорування їх усвідомлювались як гріховні. Кожна релігія настійно рекомендувала рятуватися, позбавлятися такого стану за допомогою чітко вибудованої концепції спасіння. Її принципи склались у цілісну багатоаспектну систему, яка за відповідної популяризації й поширення релігії впливала на всі вияви людської поведінки.

Світська система морального самовдосконалення й виховання постає як завершений і універсальний, цілісний комплекс норм і вимог, що звертається до свідомості людини незалежно від її віросповідних уподобань та переважання певного типу духовного досвіду. Тут орієнтація на тип поведінки визначається моральним підґрунтям різноманітних форм самообмеження й особистої дисципліни. Йдеться про вихідну здатність відмежовуватись від обширу доступного у власному житті, формуючи таким чином міру допустимого й достатнього, задану моральними веліннями. Цей процес, з одного боку, обумовлений наявною в суспільстві моральною нормативністю, яка впливає на розвиток соціалізації людини, знайомлячи її з цінностями морально належного, ідеалами, пропагованими типами моральності й образами довершеності, існуючими в соціумі. З другого боку, наявний рівень моральної практики, з яким стикається індивід під час входження до соціуму, служить тією основою, на якій або на протигагу якій може розвиватись його моральність. Тому, якщо йдеться про визначеність людини щодо потреби морального вдосконалення, то названі елементи є необхідним мінімумом, що структурує і задає саму схему духовно-моральнісного сходження. Виявом такої спрямованості є стійкість у виконанні обов'язку й підпорядкування себе свідомо обраній меті. Ця міра спроможності підкорення визначеному зразку чи ідеалу має багатий моральнісний потенціал, оскільки розкриває можливий рівень досконалості, що співвідноситься з інтенсивністю зусиль щодо його досягнення. Стимулом для здобуття найвищих показників тут може стати поєднання несхитності щодо належного й служіння меті із внутрішньою свободою вибору їх. Тільки вільно обрані, вони здатні бути непересічною цінністю для людини і виявити її вірність ідеалу, оскільки саме така орієнтація має специфічно моральнішу природу. Сфера реалізації, вияву останньої постає як свободний моральний вибір, на відміну від природного детермінізму. Моральний пафос вчинку полягає саме у вільно обраному способі дій. Але для людини, що обрала його, він, у той же час, є обов'язковим і часто єдино можливим у пін ситуації, особливо, якщо діє установка "не можу робити по-іншому".

Така імперативність ще не може вважатися кульмінацією процесу морального вдосконалення, оскільки вимагає для своєї реалізації неупинних зусиль для практичного втілення чи хоча б наближення до обраної мети. Адже для моральної сфери важливі не тільки спрямування до ідеалу, але й моральна активність, що зближує людину з омріяним зразком. На цьому шляху особливо пропадається безперервність, інтенсивна насиченість такої практичної діяльності. Мораль виявляє свою сутність саме у вчинках, у ставленні до інших, де й реалізується міра моральності людини, спрямованість і потреба морального вдосконалення виявляють рівень духовно-моральнісного розвитку особистості.

На необхідності постійної моральної активності на цьому шляху наполягають всі згадані релігійно-філософські та світські моральні системи.

Якщо звертатися до витоків педагогічної етики, то їх ми знаходимо вже в ученні Сократа. Він перший зробив акцент на моральному бутті людини в силу його сутнісного значення для самого індивіда. Концентрація власних зусиль на пізнанні самого себе дає змогу визначити основні моральні принципи й норми у відповідності з якими й повинна діяти людина. Теза «пізнай самого себе», проголошена Сократом, як програмна ціль розвитку людської сутності, відкрила нові горизонти розуміння природи людини, її визначальних властивостей. Основним критерієм розрізнення людини й тварини виступає розум, за допомогою якого людина й освоює навколишню дійсність, таким чином здобуваючи знання про світ. Знання як таке виступає добродієністю, оскільки тільки завдяки йому людина в змозі правильно визначити потрібність тих чи інших засобів у певній ситуації.

Особливої актуальності набуває знання у сфері моральності, що структурується протилежним існуванням добра і зла. Володіння знанням про добро і зло є рушієм морально добродієсної поведінки, за Сократом. Умовою досягнення й сповідання морального способу життя Сократ вважає моральне самовдосконалення. Таким чином був знайдений зв'язок між моральною нормативністю, світом ідеальних моральних взірців і практикою моральної діяльності. Началом, що поєднує ці дві сфери морально належного й морально суцього виступає людина з її здатністю сприймати й пізнавати сукупність моральних ідеалів і після творчої переробки й осмислення діяти на їх основі в сфері практичного життя. Але, щоб діяти морально по відношенню до іншого, потрібно, насамперед, пізнати власну сутність. Адже процеси самопізнання та морального самовдосконалення сприяють правильному вибору людиною свого місця та призначення в світі. Це має важливе значення в умовах античного космологічного світосприйняття, де кожна річ має свої, чітко визначені місце й роль, своє ієрархічне становище.

Отже, обґрунтовуючи первинну значущість моральної сфери для життя людини, він постулює основоположну роль морального самовдосконалення в пізнанні як себе, так і світу. Це єдиний можливий засіб здобуття знань про інших і космос. Головна роль у моральному вдосконаленні належить знанням про те, що є благо, а що порок. Це стає критерієм оцінки власних дій і вчинків інших як добродесних чи порочних. Таким чином, моральне самовдосконалення у поглядах Сократа є запорукою розвитку й освіченості людини. Отже, у короткому дослідженні цієї тематики отримано такі результати:

- теоретичною і джерельною базою вивчення проблеми морального самовдосконалення в історії педагогічної етики є історія та теорія етики, важливою частиною якої є сама педагогічна етика;

- смислове навантаження релігійного, морально-філософського та етичного видів тлумачення проблеми морального самовдосконалення пов'язані між собою і ґрунтуються на первісно релігійно-світоглядному комплексі протиставної єдності між мирським і трансцендентним світами, що оформлюється як визначальний елемент світових релігій. Морально-філософські та етичні системи засновуються на формах самообмеження й особистої дисципліни людини. Останні визначаються, з одного боку, суспільною моральною нормативністю, яка впливає

на індивіда. А з іншого - існуючий рівень суспільної моральної практики є стимулюючою реальністю, згідно з якою або на противагу якій з'являється потреба індивідуального морального вдосконалення;

- заслугою Сократа є те, що він першим задав проблемне поле моралі, визначивши суть самої моралі, подавши й певний варіант розв'язання проблеми морального самовдосконалення, на який значною мірою будуть орієнтуватися наступні морально-філософські й етичні концепції.

Список використаної літератури

- 1.Эйзенштадт Ш. Основы и структура цивилизационного устройства общества / Ш. Эйзентштадт // Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия: учебное пособие для студентов вузов. – М., 1998. – С. 151–158.
- 2.Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика / А.А. Гусейнов, Р.Г. Апресян. – М. : Эстетика, 1998. – 321 с.
- 3.Дробницкий О. Г. Проблемы нравственности / О. Г. Дробницкий. – М.: Этика, 1997. – 282 с.
- 4.Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека / В. О. Татаркевич. – М.: Эстетика, 1981. – 135 с.

// Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Сер. : Пед. науки / за ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Миколаїв, 2012. – Вип. 36. – С. 72–74.

5.